

Bevezetés az autizmus spektrum zavarokba. Mit tehet a klinikai szakpszichológus?

Dr. Stefanik Krisztina
ELTE BGGYK
krisztina.stefanik@barczi.elte.hu

Vázlat

- Hol tartunk ma?
 - Alapvető tények az autizmus spektrumáról
- A diagnosztika meghatározó szempontjai
 - Klinikai kép
 - A DSM-5 és az ICD-11
- Pillantás az autizmus-specifikus beavatkozásokra

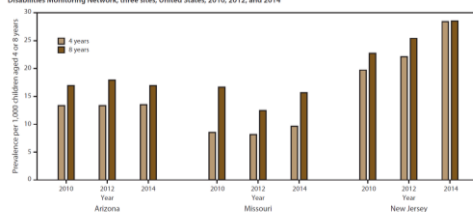
Kiindulópont: a XXI. század autizmus-tudása

- Etiológia (genetika+)
- Neurobiológia
- Pszichológiai háttér/kogníció
- Kifinomult diagnosztika
- Hatékony, evidencia-alapú beavatkozás
- Epidemiológia
- Evidencia-alapú állásfoglalások, protokollok, jó-gyakorlatok, etikai irányelvek

Epidemiológia (Centers for Disease Control and Prevention, 2019)

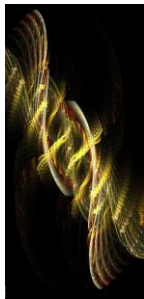
FIGURE 2. Trends in autism spectrum disorder prevalence* among children aged 4 years and 8 years — Early Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, three sites, United States, 2010, 2012, and 2014

* In Arizona in 2012, the prevalence among children aged 4 years and children aged 8 years was significantly different ($p < 0.05$ for chi-square test). In Missouri, the prevalence was significantly different in all 3 years. In New Jersey, no differences were significant in any year.

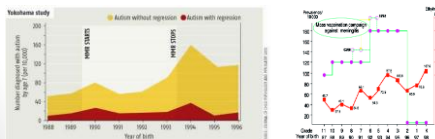
Etiológia – Mi okozza(???) az autizmust?

- Bizonyított genetikai meghatározottság
- Bonyolult genetikai háttér
- És néhány igazolt környezeti tényező
- Számos további kérdés
 - Génmutációk
 - Epigenetika
 - Teljeszenom összehasonlító vizsgálatok
 - Környezeti tényezők feltárása

Etiológia – Mi *nem* okoz autizmust?

- Nem okozhat autizmust a szülői bánásmód
- Nem okozhat autizmust a kombinált védőoltás (az MMR)
- Nem okozhat autizmust az oltóanyagok higanytartalma

Etiológia – a környezeti tényezők kérdése

- Légszennyezettség? (Kalkbrenner et al., 2010)
- Koraszülöttség? (Schieve et al., 2010)
- Szülői életkor? (Hultman et al., 2010)
- Születés kori szuboptimális értékek? (Haglund & Källén, 2010)
- Anyai obesitás? (Dodds, et al., 2010)
- Dohányzás? (Nijmeijer, et al., 2010)
- ...???

Autizmus spektrum zavarok a neurobiológia szintjén

Prefrontális kéreg (vagy a frontostriális rendszer egésze?)
 Mediális-temporális lebeny (magnövekedett sejtsűrűség és a sejtek degenerációja)
 Kisagy (a vermis és a VI-VII lebenyek csökkent térfogata)
 Globális agyterfogat növekedés (sajátos fejlődési mintázat)

Fehérállomány (konnektív anomáliák)
 Minikolumnák (nagyobb szám, kisebb méret)
 Neurotranszmitterek (?)

prefrontális kéreg

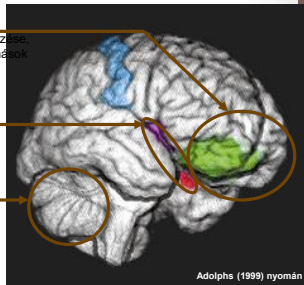
a viselkedés rugalmas összerendezése, összetett szociális viselkedések: mások szándékainak és gondolatainak megértése

mediális temporális kéreg

érzelmi szabályozás, érzelmi-perceptuális attribúciók, szociális viselkedésminták

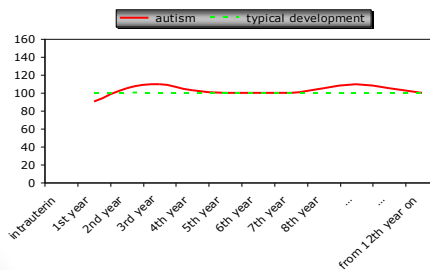
kisagy

? – mozgásvezérlés, figyelem irányítása, viselkedés és kogníció hangolása

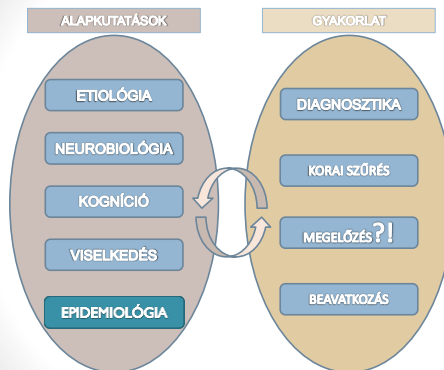
Adolphs (1999) nyomán

Átlagos agynövekedési mintázatok autizmusban (Györi, 2009; Akshoomoff et al., 2004 alapján)

Stefánik, 2019

Ami a viselkedés mögött van...

Autizmus spektrum zavarok a kogníció szintjén

- Amivel „biztosan” számolnunk kell:
 - Naiv tudatelméleti deficit
 - Végrehajtható működések zavara
 - + Gyenge centrális koherencia mint sajátos kognitív stílus

- *Természetesen vannak még jelöltek...*

A jellegzetes viselkedéses kép

Sorvezető az autizmus klinikai képéhez

- Nincs egyetlen olyan tünet, amely *önmagában* igazolhatná az ASD diagnózist
- Nincs egyetlen olyan viselkedés, amely *önmagában* kizárhatná az ASD diagnózist
- Nincs egyetlen olyan ASD-re jellemző tünet, amely ne fordulhatna elő a tipikus fejlődésben
- Nincs egyetlen olyan ASD-re jellemző tünet, amely ne fordulhatna elő más fejlődési zavarokban, gyermekpszichiátriai/pszichiátriai körképekben

Általánosságban: a fejlődési és viselkedési kép

- Autisztikus triász/diád
 - + triászon kívüli jellegzetességek
- Korai kezdet
- Az autizmus „spektrumfelfogása”
- A klinikai kép rendkívüli sokszínűsége

Az autizmus klinikai képe

Korai fejlődés, korai kezdet (36 hónapos kort megelőzően)	Beszédfejlődés késése, változatos nonverbális kommunikációs kompenzációs kísérletek nélkül Sérült közös figyelmi viselkedések A vokalizáció, az arckifejezések és szemkontaktus szegényes koordinációja Szegényes kölcsönös preverbális kommunikáció A felnőtt testének (kezének) „eszközszerű használata” Hiányzó/szegényes mintha játék Készségvesztés, hanyatlás (autisztikus regresszió) (...)
--	---

Tartós deficit a szociális kommunikációban és a szociális interakciókban (Bármely életkorban, de jellegzetesen 4-5 éves kor között)	A beszédfejlődés egyenetlensége Verbális kifejezési nehézségek és szegényes metakommunikációs kompenzáció Verbális és metakommunikatív élménymegosztó viselkedések hiánya/csökkent száma Kölcsönös, több beszélőváltós, változatos témákban folytatott beszélgetés hiányosságai; monologizálás Stereotip szóhasználat Idioszinkráziás nyelvhasználat, neologizmák Személyrag- és személyes névmás cserék Szokatlan hangereő, intonáció, ritmus, hangmagasság Beszédfértési nehézségek (n.b. a beszédprodukciónak színvonala olykor meghaladja a beszédértését) Sérült szemkontaktus-használat az interakciók modulálásában Az árnyalt és partner felé irányított arckifejezések korlátozott repertoárja Kevésbé jelenik meg válasz jellegű szociális mosoly A kortársak felé mutatott érdeklődés és kezdeményezések minőségi és mennyiségi eltérései A kortársak közeledésére adott válasz minőségi és mennyiségi eltérései Csökkent belátás a társas kapcsolatok természetére, illetve az azokban betöltött saját szerepre vonatkozóan Társas szempontból nem helyénvaló megjegyzések; szociális gátolatlanság Sérülhet a különböző társas és kommunikatív viselkedések integrációja (...)
--	--

Szűkkörű, repetitív viselkedési, érdeklődési és aktivitási mintázatok (Bármely életkorban)	Nehézségek a strukturálatlan idő eltöltésében Szegényes spontán játéktevékenység Szűkkörű érdeklődés Sztereotip, repetitív, afunkcionális tevékenységek Motoros kézmanirok, komplex manirok Nehézségek a környezet apró részleteinek, vagy a kialakított rutinok megváltozásakor Kényszeres viselkedések Szokatlan szenzoros reakciók (...)
Egyéb, oktatási szempontból releváns témakörök	klínikai, nevelési releváns Problémás viselkedések Tehetség, kiemelkedő képességek Önellátás, önkezelés (...)

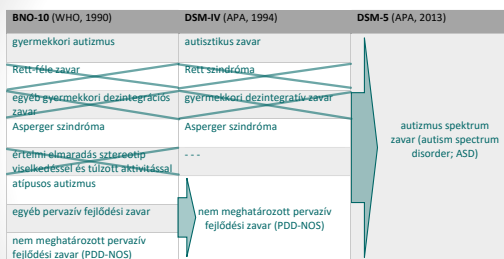
Széchenyi, 2019

Az autizmus multidimenzionális spektruma

- Az autizmus viselkedéses szinten rendkívül heterogén
- A kép változhat például ...
 - az életkortól,
 - az autizmus súlyosságától,
 - az értelmi képességek színvonalától,
 - a beszéd és beszédértés szintjétől,
 - a személyiségtől,
 - a környezeti hatásoktól (család, terápia, stb.),
 - az egyéb társuló betegségektől, zavaroktól függően.

Autizmus spektrum zavar a diagnosztikus rendszerekben

Széchenyi, 2019

Széchenyi, 2019

Tervezett ICD-11: (6A02) – Autizmus spektrum zavar (a funkcionálás szintjei alapján skálázva – 6A02.0-6A02.5)

Itt a DSM-5 ...

- Az idegrendszeri fejlődés zavarai (*neurodevelopmental disorders*)
 - Intellektuális képességzavar (6)
 - Kommunikációs zavarok (5)
 - *Autizmus spektrum zavar (nincs kategória)*
 - ADHD (5)
 - Specifikus tanulási zavar (3)
 - Mozgásos zavarok (7)
 - Egyéb... (2)

Autizmus a DSM-5-ben

- „autizmus spektrum zavar”
- „diád”
- árnyaltabb kritériumok
- súlyosság (!)
- egyénre szabott, mély, fejlődési és viselkedés elemzésre építő diagnosztika

Széchenyi, 2019

Széchenyi, 2019

Az autizmus terápiájának alapjai

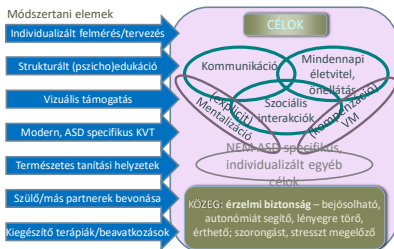
Stefánik, 2019

Ami a „piacon” van – kategóriák

- LEGALÁBB néhány, nagyobb mintán végzett RCT-vel igazolt + erős szakmai konszenzus
- Nincs egyértelmű igazolás/cáfolat, de illeszkedik az autizmusról való eddigi tudásunkhoz; erős szakmai konszenzus
- Autizmus specifikus haszna bizonyítottan nincs, de kiegészítő terápiaként használható – egyedi szükségletek alapján
- Nincs egyértelmű igazolás/cáfolat, de NEM illeszkedik az autizmusról való eddigi tudásunkhoz
- Többször ismételt nagyobb mintán végzett vizsgálatok eredményei alapján egyértelműen CÁFOLHATÓ

Stefánik, 2019

Komprehenzív, autizmus-specifikus beavatkozás

Stefánik, 2019

Kapaszkodók – általános és diagnosztikus

- Egészségügyi Szakmai Kollégium (2017). *Egészségügyi szakmai irányelv – Az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról*. Megjelenés időpontja: 2017. február 20. <https://kollgium.aek.hu/>
- Csepregi A., Stefánik K. (2014) *Autizmus spektrum zavarral élő gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja* http://www.educatio.hu/pub_bin/download/tamop_311/4piller/diagnostikai_vezirkonyv_2fejezet.pdf
- Györi M. (2012): A neurokognitív fejlődési zavarok viselkedésgenetikája. In: Bereczki T. és Hoffmann Gy. szerk., *Gének, gondolkodás, személyiség. Bevezetés a humán viselkedésgenetikába*. Budapest: Akadémiai. pp. 237-273.
- Le Couteur, A. (2011) *Early assessment and diagnosis of children*. In: Roth, I. & Resnie, P. (ed.) (2011) *Researching the Autism Spectrum: Contemporary Perspectives*. Cambridge University Press. p. 19-39.
- SIGN – Scottish Intercollegiate Guidelines Network <http://www.sign.ac.uk/> Assessment, diagnosis and clinical interventions for children and young people with autism spectrum disorders, 2007. július <http://www.sign.ac.uk/guidelines/fulltext/39/index.html>
- Stefánik K. (2011) *Alaptények az autizmusról – üzenet a gyógypedagógiának*. In: Papp G. (szerk) *A diagnosztól a foglalkozási rehabilitációig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó és ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
- Volkmar, F., Siegel, M., Woodbury-Smith, M., King, B., McCracken, J., State, M. and the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Quality Issues (CQI) (2014) Practice Parameter for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*; 53(2):237–257
- Volkmar, F. R., Wiesner, L. A. (2013) *Az autizmus kézikönyve. Amit minden szülőnek, családtagoknak és tanároknak tudni kell*. Geobook: Budapest

Stefánik, 2019

Kapaszkodók – az autizmus „terápiájához”

Attwood, T. (2002) *Különös gyerekek. Kalauz az Asperger szindrómáról szülőknél és nevelőknek*. Budapest: Animus

Gaus, V. L. (2007) *Cognitive-Behavioral Therapy for Adult Asperger Syndrome* (Guides to Individualized Evidence Based Treatment Series). New York: Guilford Press

Gerland, G. (2012) *Egy valódi ember*. Budapest: Kapocs

Sandberg E.H., Spritz B.L. (2012) *A Brief Guide to Autism Treatments*. London: Jessica Kingsley Publishers

Scarpa, A., Williams White, S., Attwood T. (2013) *CBT for Children and Adolescents with High-Functioning Autism Spectrum Disorders*. New York: Guilford Press

SÉGAR, M. (1997) *Élvezetési útmutató Asperger szindrómában szenvedő emberek számára*. Budapest: Kapocs

Mesibov, G. B., Sea, V., Schopler, E. (2008) *Az autizmus spektrum zavarok TEACCH szemléletű megközelítése* Kapocs: Budapest

Quill, K.A. (2009) *Tedd-néz-d-hallgasd-mondd - Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára* Budapest: Kapocs

Wilkinson, L. A. (2010) *A Best Practice Guide to Assessment and Intervention for Autism and Asperger Syndrome in Schools*. London: Jessica Kingsley Publishers

Wigham S, McCaonachie H (2014) Systematic Review of the Properties of Tools Used to Measure Outcomes in Anxiety Intervention Studies for Children with Autism Spectrum Disorders. *PLoS ONE* 9(1): e85268. doi:10.1371/journal.pone.0085268

Stefánik, 2019

Köszönöm a figyelmet!

Stefánik, 2019